

Smålands Akademi 2015-11-14 i Kalmar domkyrka:

KG Hammar

Med Dag Hammarskjöld som vägvisare på vägen till fred

Det finns ett uttryck som tillskrivs Gandhi och många andra: "There is no way to peace. Peace is the way". Och eftersom jag själv tänker just så, illustrerat av min bok *Fred är vägen till fred* (2013), så måste jag alltså börja med att korrigera min egen föreläsningrubrik. Och skillnaden är viktig. Om vi betonar målet för starkt kan vi känna oss mindre nogräknade vad gäller medlen för att uppnå detta mål. Hur många gånger har vi inte hört att en begränsad – från början tänkt så i varje fall – våldsanvändning kan vara legitim därför att målet är så attraktivt. Men om betoningen ligger på vägen, så måste det finnas en koppling mellan väg och mål, då måste visionen/målet prägla vägen. Det betyder att om freden är vägen så är all våldsanvändning i princip omöjlig. Varje användande av våld är som att gräva ner landminor på stigen som vi sedan ber våra barn och barnbarn vandra för sina lekar och för sin skolgång. Freden är vägen, det är en utmaning till alla våra val i stunden, i nuets valsituation: på vilket sätt är det jag nu gör, väljer, prioriterar, en byggsten i den fred nästan alla människor längtar efter och hoppas på? Fred är rörelse, process, utveckling mot något som aldrig infinner sig i betydelsen "här är det!"

Det är klart att vi med vår fokus på resultat och måluppfyllelse har svårt att ta till oss freden som vägen istället för en väldefinierad väg till fred, där vi kan pricka av steg efter steg. Om vi ändå inte kan uppnå det vi strävar efter, vad tjänar det då till att försöka? Resignation eller cynism infinner sig lätt för den världsvise, eskapism (längtan efter himlen ovan där) för den religiöst sinnade. Om det stämmer att "fred är vägen till fred", så gäller det att tänka nytt, att låta sig styras av en ny mental karta. Fred är inget orealistiskt projekt. Fred är ett fullt möjligt förhållningssätt i vår gemensamma tillvaro, ett förhållningssätt som visat sig över tid vara långt verkningsfullare och förändringsskapande än det traditionella mera våldsbejakande. Kortsiktigt må våld kunna bidra till förändring, men "vad våldet må skapa är vanskligt och kort" (växjöbiskopen Esaias Tegnér).

Det finns två olika fredsbegrepp. Det ena bygger på rädsla och det andra bygger på frånvaron av rädsla. Det första brukar vi kalla *pax romana* efter den fred som rådde i det romerska imperiet för alla de underkuvade folk som accepterade Roms makt och kapacitet att tillintetgöra dem som ville göra uppror. I vår samtid skulle vi väl tala om *pax americana* ännu en tid innan andra imperier tar över. Det andra fredsbegreppet finns i den bibliska tradition från de gamla profeternas tid som sammanfattas av begreppet *shalom*. Det innebär mycket mer än frånvaron av krig och kan sammanfattas som relationer i harmoni befriade från rädsla. Där har "svärden blivit plogbillar och spjuten vingårdsknivar" (Jesaja kap 2).

Det är ingen tillfällighet att just dessa ord står på en husfasad mitt emot FN-byggnaden vid UN Plaza på Manhattan i New York. FN skapades efter Andra Världskrigets slut med det uttalade syftet att mänskligheten skulle lära sig lösa konflikter utan våld. Krig skulle bli något som tillhörde historien, det förflutna. Nu fanns redskapen för att avskaffa kriget och förlita sig på konfliktlösningsmetoder som byggde på ickevåld.

Den som upptäckte dessa slumrande möjligheter i FN-stadgan var Dag Hammarskjöld, den andre generalsekreteraren i organisationens historia. Eftersom ingen stormakt är beredd att låta fredens sak vara överordnad den egna maktambitionen byggde väl utnämningen av Dag Hammarskjöld på villfarelsen att han var en "nolla" som inte skulle hota stormaktsambitionerna. Men historien utvecklade sig vara annorlunda. Dag Hammarskjöld

visade sig inte bara vara en envis och uthållig förespråkare för fredens sak och FNs självständighet på ett sätt som retade stormakterna och som skulle leda till hans död åtta år senare (han var generalsekreterare 1953-1961). Han visade sig också grundad i en personlig tro formad av den kristna mystiken, vilket blev uppenbart först med publiceringen av *Vägmärken* 1963. Kombinationen av politisk sensitivitet, den internationella rättens prioritet framför makt och en personlig övertygelse om Gud som uppdragsgivare och ständig närvaro präglade hans tjänstgöring på ett sätt som saknar motsvarighet på den internationella arenan. Han är väl skickad att vara vår vägvisare på "fredens väg".

1. Freden växer alltid inifrån. Den är en djupt personlig sak, ett tillitens och den inre fridens förhållningssätt. Freden utrotar rädslan. Freden är inget vi kan administrera på armlängds avstånd. Vi måste själva leva den förändring vi förväntar oss av andra - för att citera Gandhi.
2. Freden som förhållningssätt ger rum för den andre, för den jag möter. Den ger möjlighet för den andre att vara sig själv utan rädsla och är därför dialogisk, empatisk, nyfiken och inkluderande. Hammarskjöld hade inspirerats av den judiske religionsfilosofen Martin Buber, som med sin bok *Jag och Du* (1923) bidragit till det europeiska tänkandets 1900-talshistoria kanske mer än någon annan. Det gäller att möta en annan människa som ett "du", ett subjekt i det egna livet och inte ett objekt för mina ambitioner och projekt. Detta gäller alla möten, också med de mest avskyvärda. Detta var något som Dag Hammarskjöld fick öva sig på personligen när han befann sig på den sista flygresan till Ndola i Nordrhodesia (idag Zambia) för att möta ledaren för utbrytarprovinsen Katanga, Moise Tshombe. Hammarskjöld satt på planet och översatte Bubers *Jag och Du* också helt klart som en förberedelse inför mötet med Tshombe. Om det var någon person Hammarskjöld avskydde, så var det Tshombe, en självupptagen och lättmanipulerad symbol för Kongokrisen. Men också han skulle mötas på "buberskt" vis, som ett "du". Andra krafter fruktade mötet mellan dessa båda och såg till att det aldrig kom till stånd.
3. En fred som är personlig och relationell måste med nödvändighet alltid bygga på ickevåld. Om freden är vägen utmärks själva vandringen av fredliga medel. Det handlar om sådd av fred, inte skörd. Men vill vi att framtiden ska skörda fred måste sådden idag vara fredlig. Den sista veckan Hammarskjöld var i livet fick han uppleva sitt livs största besvikelse. De fredsbevarande FN-trupper som han själv initierat i samband med Suez-krisen 1956 hamnade under Katangakrisen 1961 i direkta krigshandlingar med många döda på båda sidor som följd. Men enligt Hammarskjölds tanke var syftet med FN-förbanden inte krigföring på "den goda sidan" utan syftet var att skilja de stridande parterna åt och ge dem tillfälle att finna alternativ till direkta krigshandlingar. Fred skapas inte genom att en fiende besegras utan genom att en fiende får möjlighet att återintegreras. Mycket talar för att det var just detta som Hammarskjöld hade att erbjuda Tshombe, en plats i den federala regeringen istället för utbrytarprovinsens motregering. Men starka ekonomiska och politiska intressen ville inte se en sådan utveckling, och Hammarskjöld undanröjdes.
4. Freden måste vara holistisk. Med detta menar jag att den måste präglade alla en människas relationer. Också relationen till naturen. Fred med skapelsen är en förutsättning för fred mellan människor. Detta har blivit uppenbart på ett tragiskt sätt för vår generation på ett helt annat sätt än vad som var fallet på 1950-talet. För Hammarskjöld var inte frågan om hållbar utveckling eller klimaträttvisa aktuell. Men det finns i *Vägmärken* anteckningar som visar att han tänkte sig människans relation till naturen som en jag-du-relation. Så här skriver han i augusti 1959:

Enkelhet är att uppleva verkligheten inte i *relation till oss* utan i dess heliga oberoende. Enkelhet är att se, döma och handla utifrån den punkt i vilken vi vilar i oss själva. Hur mycket faller då ej bort! Och hur faller ej allt annat i läge! Vilande i vårt väsens centrum möter vi en värld där allt på samma sätt vilar i sig. Därvid blir trädet ett mysterium, molnet en uppenbarelse, människan ett kosmos vars rikedom vi fattar endast i glimtar.

5. Freden bygger på viljan till försoning och den personliga beredskapen att låta sig förändras, förvandlas. Freden bygger inte på att andra besegras, något som med tydlighet utmärker *pax romana*. Fred har inga segare och inga förlorare. Alla är segrare på fredens väg. Alla bidrar till byggandet av fred genom fredens förhållningssätt. Det handlar om vår inre mentala karta, behovet av en mentalitetsförändring (det grekiska ordet för omvändelse i Nya testamentet betyder just detta!). Bejakad gemensam sårbarhet bygger fred.
6. Motstånd mot makterna, imperierna, är den verkliga fredens förutsättning. Annars nöjer vi oss med den ”lilla” fred som *pax romana/americana* kan erbjuda, fred med bibehållen rädsla. Motståndet bygger på insikten att trygghet och säkerhet inte skapas av vapenmakt och våldsöverläge. Trygghet bygger på ”gemensam säkerhet”, din egen och din grannes/eventuella fiendes delade säkerhet. Hammarskjölds motstånd mot imperierna, stormakterna i säkerhetsrådet, kostade honom livet. Beredskapen att ”offra sig för saken” ingår i det fredens förhållningssätt som är fredens väg.

Arvet från Dag Hammarskjöld är den idag så ovanliga kombinationen av ett osjälviskt och helhjärtat engagemang för fred och mänsklig säkerhet och en personlig erfarenhet av ”den längsta resan, resan inåt”.